

NEKROLOG

Za prof. JUDr. PhDr. Leopoldem Jaroslavem Pospíšilem, Ph.D., DSc.

Pavel Zálíš^{*}

Dne 25. 10. 2021 zemřel ve věku 98 let v americkém New Haven v Connecticutu právní antropolog českého původu prof. Leopold J. Pospíšil. Do vědeckého světa se zapsal jako přední právní antropolog, jenž pomáhal založit tento vědní obor a stal se jeho čelním a celosvětově respektovaným představitelem. Leopold Pospíšil se narodil 26. dubna 1923 v Olomouci, kde také vystudoval Slovanské gymnázium, jež úspěšně ukončil v roce 1942 maturitní zkouškou (v den spáchání atentátu na R. Heydricha). V roce 1945 zahájil studium na právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, které úspěšně dokončil roku 1948. Ještě téhož roku emigroval s manželkou po únorovém komunistickém puči do Německa, kde po roce studia filozofie emigroval do Spojených států. Zájem o společenskou vědu jej přivedl ke studiu sociologie na Willamette University a antropologie na University of Oregon. Nakonec v roce 1952 zahájil postgraduální studium v oboru antropologie na Yale University, které ukončil o čtyři roky později s titulem Ph.D. Na téže univerzitě pak působil v letech 1965–1993 jako profesor antropologie a současně kurátor antropologického oddělení Peabodyho muzea. Roku 1984 se stal členem americké National Academy of Sciences. Působil rovněž jako poradce amerických prezidentů (G. W. Bushe staršího, J. F. Kennedyho, B. Clintona) v otázkách lidských práv. Ve dvou funkčních obdobích zastával úřad prezidenta kanadsko-americké Společnosti Čechů a Slováků pro vědy a umění, která sdružovala československou vlasteneckou inteligenci v emigraci (v této funkci mj. navrhoval Jaroslava Seiferta na udělení Nobelovy ceny). Stal se laureátem nejméně 31 čestných vědeckých hodností a čestných ocenění; za všechny uvedme čestný doktorát Univerzity Karlovy v roce 1994, v roce 2013 se stal držitelem ceny města Olomouce a v roce 2018 obdržel Stříbrnou medaili předsedy Senátu. Po roce 1989 se pravidelně a rád vracel do České republiky, obzvláště do Olomouce a do Prahy, kde přednášel na Karlově univerzitě.

Za těmito životními daty se skrývá neobyčejně zajímavý, dalo by se říct až dobrodružný, život českého rodáka. Druhá světová válka jej zastihla na prahu dospělosti a s ohledem

^{*} JUDr. Pavel Zálíš, doktorand, Katedra dějin státu a práva, Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno / Ph.D. student, Department of the History of the State and Law, Faculty of Law, Masaryk University, Brno, Czech Republic / E-mail: zalis@akzalis.cz

na rok jeho narození mu v průběhu války hrozilo nucené nasazení v Třetí říši, kterému se vyhnul jen díky tomu, že po ukončení studia na gymnáziu pracoval na statku ve Vojnicích u Olomouce. V době války se odvážně zapojil se zbraní v ruce do protinacistického odboje a v únoru 1948 spoluorganizoval protikomunistický pochod studentů na podporu prezidenta E. Beneše proti přijetí diktátu KSČ. Vzhledem k tomu, že na něj byl vypsaný zatykač, musel krátce po komunistickém puči (13. března, tj. téhož dne, kdy měl obdržet od prezidenta Beneše nejvyšší válečné vyznamenání, válečný kříž) emigrovat za dramatických okolností z Československa (přes Aš) do Německa, kde strávil půl roku v uprchlickém táboře. Tam se dozvěděl, že byl v Československu odsouzen v nepřítomnosti k trestu smrti za protikomunistickou činnost. Po příchodu do USA pracoval krátce jako kovboj na texaském ranči, také jako pekař, hrobník či kostelník. K jeho největší osobní tragédii patřilo, že nemohl vzít spolu s manželkou do emigrace svou tehdy dvoutletou dceru Zdenku, kterou pak neviděl dalších dvacet let, i když opakovaně žádal o její vydání do USA (nepomohl ani osobní dopis paní Rooseveltové). Emigrovat mohla až v roce 1968 (v den vpádu okupačních vojsk) a v USA se z ní stala známá biologka.

Díky svým bezprostředním zkušenostem s nacistickou okupací Československa a komunistickým únorovým převratem měl poměrně osobité (možná do jisté míry vyhraněné) názory na poválečné uspořádání. Nesouhlasil s odsunem Němců z pohraničí, jelikož se jednalo o plnohodnotné československé občany, na druhou stranu by tvrději zasáhl vůči všem nacistům, ať už české či německé národnosti, kteří měli být podle jeho přesvědčení v mnohem větším rozsahu postaveni před soud. Zastával rovněž názor, že se mělo zasáhnout proti únorovému převratu v roce 1948 třeba i ozbrojenou silou. Zklamal jej v tomto směru přístup nejen E. Beneše (jehož v souvislosti s únorovými událostmi nazýval slabochem), ale i Jana Masaryka, do kterého vkládal v průběhu únorových událostí velké naděje, které se ovšem nenaplnily. Celý život se považoval za masarykovce a odmítal ustupovat ze svých demokratických ideálů.

Po studiu sociologie a antropologie v USA se snažil na vědecké úrovni skloubit právo s antropologií, což jej nadchlo pro právní komparatistiku. Zjistil ovšem, že závěry týkající se vývoje práva vycházející téměř výhradně z evropské právní tradice, byly aplikovány na veškeré právo. To jej přivedlo k myšlence studovat přímo v terénu mimoevropské právo domorodého kmene Kapauků na Papui-Nové Guinei (1954–1955, 1959 a 1962), indiánského kmene Hopi v Arizoně (1952), Eskymáků Nunamiut na Aljašce (1957), čímž získal přímá (tj. misionáři nezprostředkovaná) data o právu na jeho nejelementárnější úrovni. Rovněž studoval i právo tyrolských sedláků v rakouském Obernbergu (1962–63, 1964, 1965, 1966, 1967). Na základě svého výzkumu rozpracoval teorie v oblasti obsahu a významu pojmu „právo“ a jeho definičních atributů, povahy práva a jeho role v primitivních komunitách, právní dynamiky, multiplicity právních systémů, relativity práva, analýzy sociálně konstituovaných právních významů aj. Ty publikoval ve svých pracích: *Kapauku Papuans and their Law* (1958), *Kapauku Papuan Economy*

(1963), *The Kapauku Papuans of West New Guinea* (1963), *Anthropology of Law* (1971), *Ethnology of Law* (1978), *Obernberg: A Quantitative Analysis of a Tirolean Peasant Economy* (1996), *Adventures in the Stone Age: A New Guinea Diary* (2021). V češtině vyšla pouze *Etnologie práva* (Set out, Praha 1997) a další studie jako *Systém víry: náboženství a magie* (Český lid 80, 1993), *Empirická kritika marxismu* (Lidé města 9, 2007) a *Matematika Papuánců kmene Kapauku* (Vesmír 82, 167, 2003/3).

Právníké vzdělání na Universitě Karlově, zvláště studium římského práva vyznačujícího se systematickou a vnitřní logikou, ovlivnilo Leopolda Pospíšila v tom směru, že odmítal spatřovat v obyčejovém právu soubor relativně flexibilních pravidel pro řešení praktických problémů (tak jak jej mnohdy viděli právníci *common law*), ale snažil se vyvinout koncepční systém, který by byl vnitřně kompaktní a logický. Základem jeho vědecké práce se proto hned na počátku stalo úsilí systémově odlišit právo od ostatních sociálních normativních systémů (zejm. morálních pravidel, zvyků, politických rozhodnutí a náboženských příkazů), jelikož do té doby nebylo právo definováno způsobem, který by vyhovoval, a to z důvodu nepřesnosti a vágnosti, což bránilo použití pojmu právo jako nástroje analýzy. V tomto ohledu považoval tuto absenci za dluh právní antropologie, který je potřeba splatit. Na podkladě svých terénních dat získaných s využitím případové metody, (v kombinaci s výzkumy práva dalších padesáti kultur) vymezil čtyři definiční atributy práva (autorita, záměr univerzální aplikace, závazek a sankce), které nejen právo identifikují jako sociální jev, ale zároveň dokážou identifikovat právo v konkurenci ostatních sociálně-normativních jevů. Po celou svoji vědeckou kariéru (stejně jako Llewellyn, Hoebel, Holmes, Gluckman a další) se hlásil k americkému právnímu realismu a neustále a vytrvale zdůrazňoval důležitost empirického výzkumu a znalost nativních sociálních konceptů zkoumané společnosti včetně domorodého jazyka (sám ovládal celkem sedm jazyků).

Jeho způsob definování práva logicky implikoval další klíčové závěry, které přesáhly oblast právní antropologie a sociální antropologie vůbec. Řeč je zde o konceptu právních úrovní, podle něhož existuje tolik právních systémů, kolik existuje sociálních skupin a podskupin, ve kterých jsou přítomny všechny čtyři právní atributy, tedy i skupiny na státu nezávislé, jakými jsou například zločinecké gangy. To pochopitelně vedlo k mnoha diskusím a kritikám, jelikož se mnoho právníků odmítalo smířit s tím, že by právo gangu mohlo být z formálního hlediska právem na úrovni práva státního. Leopold Pospíšil nicméně po celý svůj život na správnosti svých závěrů trval, jelikož výhrady se převážně týkaly morálních aspektů, a nikoli vědeckých základů jeho konceptualizace. Jeho teorie právních úrovní, na níž mnozí navázali (Griffiths, Moore a jiní), se stala předchůdkyní teorie právního pluralismu, se kterou pracuje nejen právní antropologie, ale i další právní obory (právní teorie, sociologie práva). To ovšem paradoxně vedlo k tomu, že jeho práce byla mnohdy zužována pouze na tuto oblast, ačkoli i další oblasti jeho výzkumu disponují pozoruhodně perspektivním potenciálem.

Vědecká práce Leopoldu Pospíšilovi umožňovala vyjadřovat se erudovaně i k otázkám politickým a filozofickým. Zdrucující kritice vystavil marxistickou doktrínu, konkrétně její sociální evolucionismus. Etnografické terénní výzkumy jeho a řady dalších antropologů totiž vyvrátily představu o rovnostářské prvobytně pospolné společnosti bez politického vedení, bez práva, s kolektivním vlastnictvím atd. Zjistil totiž, že v primitivních společnostech panují poměry mnohdy zcela opačné (nejsou rovnostářské, znají právo, vyznávají osobní a majetkový individualismus), což platí i pro společnost aljašských Eskymáků, jež se vyznačuje minimální mírou sociální integrace. To mu ovšem nebránilo, aby se vyznal z obdivu k Marxovi, jehož považoval za geniálního myslitele, který ve své doktríně představil mistrovské teoreticko-filozofické (nikoli vědecké, jelikož nevychází z faktů) dílo. Naopak ostře se vymezoval vůči marxistům, kteří na rozdíl od Marxe již disponovali potřebnými fakty z primitivních společností, které se rozhodli ignorovat. Marxismus v rukou marxistů považoval za dogmatické náboženství a předmět slepé víry, a proto se kriticky vyjadřoval o právu a společenských poměrech v tehdejší Sovětské svazu. Jak sám napsal: „Protože jsem vždy obdivoval revolucionáře našeho myšlení, jako byl Koperník, Galilei, Montesquieu, Einstein, Darwin, Durkheim a Marx, proto nemohu být marxistou, myšlenkovým otrokem, který je antitezí Marxe.“¹

Původní teorie Leopolda Pospíšila rozpracované ve více než 22 knihách a dalších více než 80 článkách a statích představují jedinečné kompaktní intelektuální mistrovské dílo, které není mnohdy dnešními antropology a bohužel ani právníky náležitě doceněno. Jednalo se o typ vědce, jehož přínos světové vědě je mimo veškerou pochybnost. Trvalý přínos jeho práce spočívá primárně v tom, že jeho teorie a konceptualizace lze pro svou univerzálnost úspěšně využít i při studiu jiných právních systémů zabývajících se primitivními či archaickými formami práva. Perspektivní se například jeví v rámci studia raného římského práva či archaického práva dalších starověkých států. V prof. Leopoldu Pospíšilovi ztratila světová věda průkopníka vědního oboru, jež pomáhal založit a svou neúnavnou prací inspiroval další generace antropologů a právníků.

Čest jeho památce.

¹ NEŠPOR, Zdeněk R. a Leopold Jaroslav POSPÍŠIL. *Empirická kritika marxismu*. Lidé města / Urban People, 2007, roč. 9, č. 2–3, s. 61.